

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ, ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Васін М.С., аспірант Львівського університету бізнесу та права, виконавчий директор Інституту релігійної свободи

M.Vasin LEGAL ASPECTS OF THE PARTICIPATION OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN PUBLIC LIFE, THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY

***Анотація:** У статті наводиться аналіз правових основ діяльності релігійних організацій як суб'єктів громадянського суспільства, в тому числі їхньої участі у формуванні та реалізації державної політики.*

***Ключові слова:** релігійні організації, громадянське суспільство, державно-церковні відносини, свобода віросповідання, громадські ради*

***Аннотация:** В статье приводится анализ правовых основ деятельности религиозных организаций как субъектов гражданского общества, в том числе их участия в формировании и реализации государственной политики.*

***Ключевые слова:** религиозные организации, гражданское общество, государственно-церковные отношения, свобода вероисповедания, общественные советы*

***Annotation:** The article represents a research of the status of religious organizations as subjects of civil society. This is relevant in connection with the existing gaps in legal regulation, which leave room for misinterpretation of the role of religious organizations in society, and the principles and mechanisms for building their relationship with the state.*

Most researchers support the thesis that churches (religious organizations) are an integral part of the civil society and have a significant influence on its formation. In addition, the legislation of Ukraine does not clearly establish such legal status of religious organizations, which stipulates the need for further scientific theoretical and practical researches in this field, which would serve as the basis for further legislative improvements.

The purpose of this article is to analyze the legal basis for the participation of religious organizations in public life, in the formation and implementation of the state policy of Ukraine, as well as to formulate the proposals for the improvement of the current legislation of Ukraine.

Considering the legal aspects of the activities of religious organizations as civil society actors, the author firstly analyzes the essence of the constitutional provisions that define the principles of relations between the state and church (religious organizations), and special legislative acts, which provides an interpretation of the relevant provisions of the Constitution of Ukraine. Also, a comparative analysis of the legal regulation of the activities of public associations (NGOs) and religious organizations as subjects of civil society is presented.

The result of the research is the suggestions prepared by the author concerning the improvement of the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations" and other relevant legislative acts.

***Keywords:** religious organizations, civil society, state-church relations, freedom of religion, public councils*

Проблематика статусу релігійних організацій як суб'єктів громадянського суспільства хоча і досліджувалася низкою українських вчених, однак досі залишається актуальною для подальшого наукового опрацювання через наявні прогалини у правовій регламентації, які залишають простір для хибного тлумачення ролі релігійних організацій у суспільстві, принципів і механізмів побудови їх взаємовідносин з державою. Зокрема, непоодинокими є випадки інтерпретацій, як посадовими особами органів державної влади, так і громадськими діячами, конституційного принципу про відокремлення держави і релігійних організацій у суто радянській парадигмі з жорстко сепаративним підходом до державно-церковних відносин, що не відповідає реаліям демократичного суспільства сучасної Української держави.

Дисертаційне дослідження щодо правового статусу релігійних об'єднань як інституту громадянського суспільства провела А. Ю. Радченко. Також цю проблематику у своїх наукових роботах порушували інші українські дослідники – З. Антонюк, М.П. Бублій, Д.О. Вовк, І.В. Коваль, І.М. Луцький, Ю.Є. Решетніков, М. Рибачук, С.В. Онищук, П. М. Петровський. При цьому більшість дослідників підтримують тезу про те, що церкви

(релігійні організації) є невід'ємною складовою частиною громадянського суспільства України та справляють значний вплив на його формування. Поряд із цим законодавство України недостатньо чітко закріплює такий правовий статус релігійних організацій, що обумовлює необхідність подальших наукових теоретичних і практичних розробок у цій сфері, які б слугували основою для подальших законодавчих змін.

Метою цієї статті є аналіз правових основ участі релігійних організацій у громадському житті, формуванні та реалізації державної політики України, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Розглядаючи правові аспекти діяльності релігійних організацій як суб'єктів громадянського суспільства, насамперед слід почати з аналізу сутності конституційних положень, які визначають засади взаємовідносин держави і релігійних організацій, та спеціальних законодавчих актів, де наведено тлумачення відповідних норм Основного Закону. У статті 35 Конституції України визначено, що “церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави”. Однак цю норму не можна тлумачити в якості підстави для обмеження релігійних організацій у праві брати повноцінну участь у громадському житті в державі, адже у цих положеннях Конституції йдеться не про запровадження суворо сепараційної моделі державно-церковних відносин, а радше про автономність існування держави і церкви (релігійних організацій). Така взаємна відокремленість держави і церкви характеризується, з однієї сторони, невтручанням держави у внутрішні справи релігійних організацій за виключенням правопорушень з їх боку, а, з іншої сторони, відстороненістю церкви від виконання державних функцій [1, с. 65].

Таке тлумачення конституційного принципу відокремлення держави і церкви впливає з положень статті 5 Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», де зазначено, що “державна не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії”. У свою чергу “релігійні організації не виконують державних функцій, не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів”. Окрім цього, інші положення цієї статті Закону прямо наділяють релігійні організації правом “брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації” [2].

Однак на цьому законодавче регулювання діяльності релігійних організацій як суб'єктів громадянського суспільства вичерпується, що залишає відкритим питання про можливі для них форми “участі у громадському житті”. З одного боку, відсутність надмірного законодавчого регулювання цієї сфери відкриває можливості для релігійних організацій користатися будь-якими правами, які прямо не заборонені законом. З іншого боку, така невизначеність часом несумлінно використовується деякими посадовими особами державних органів у справах релігій, які під час розгляду поданих на реєстрацію статутних документів релігійних організацій висловлюють заперечення щодо окремих видів діяльності, притаманних, на їх думку, лише громадським об'єднанням, звужуючи тим самим діяльність релігійних організацій виключно до задоволення релігійних потреб віруючих громадян, як це передбачено у статті 8 Закону.

Як не дивно, подібне хибне уявлення про правовий статус релігійних організацій та заперечення їхньої ролі у становленні громадянського суспільства України демонструють деякі міжнародні правозахисні організації, що ставить під сумнів їхню компетентність. Часом навіть відкриті звернення церков чи релігійних лідерів до громадськості або до органів влади з тих чи інших суспільно-політичних питань сприймаються окремими громадськими діячами, як втручання церкви у державні справи, що нібито порушує конституційний принцип відокремлення держави і церкви [3]. Ці та інші вищезгадані упередження щодо релігійних організацій як інституцій громадянського суспільства

спонукають до висновку про необхідність на законодавчому рівні конкретизувати права релігійних організацій у сфері їх громадської діяльності, що актуально в нинішніх умовах трансформації українського суспільства від войовничої атеїстичної ідеології радянського тоталітарного режиму до демократичного устрою з релігійною свободою та світоглядним плюралізмом.

До прикладу, положення статті 21 Закону України «Про громадські об'єднання» закріплюють такі права громадських об'єднань:

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади АР Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади АР Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом.

Окрім цього, громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право:

1) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

2) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;

3) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади АР Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [4].

На наш погляд, всіма цими права громадських організацій у рівній мірі можуть користуватись і релігійні організації, беручи у такий спосіб “участь у громадському житті”, що на сьогодні і відбувається *de facto* на практиці. Однак правовою основою для таких видів діяльності релігійних організацій виступає не спеціальний Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», а інші законодавчі та підзаконні акти, до прикладу – стаття 39 Конституції України, Закон України «Про доступ до публічної інформації», Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», стаття 128¹ Кримінально-виконавчого кодексу України, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 року № 677-р «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі», які закріплюють права релігійних організацій на публічні мирні зібрання, на інформаційні запити про доступ до публічної інформації, на роботу у складі консультативно-дорадчих органів (громадських рад) при органах виконавчої влади.

Серед обмежень, які відрізняють релігійні організації від громадських об'єднань в обсязі прав у сфері громадської діяльності, можна назвати неможливість зайняття підприємницькою діяльністю та бути виконавцем державного замовлення – через заборону державного фінансування релігійних організацій. Водночас остання заборона на сьогодні дискутується в суспільстві та серед науковців, зокрема, в контексті державного замовлення до релігійних організацій на надання ними військових священників (капеланів),

оскільки душпастирська діяльність у війську не може здійснюватися в інший спосіб, ніж за участі церков і релігійних організацій. Запровадження штатних посад військових священиків (капеланів) і формування служби військового духовенства (капеланства) у структурі Збройних Сил України та інших військових формувань відкриває питання про можливість цільового фінансування військових ординаріатів (епархій), утворених релігійними організаціями, у межах відповідного державного замовлення [5].

Варто зауважити, що конституційне положення про відокремлення держави і церкви не є перепорою для участі релігійних організацій у громадському житті, формуванні та реалізації державної політики, адже норми про взаємне відокремлення та автономність передбачені Законом також серед засад взаємодії держави і громадських об'єднань. Положення статті 22 Закону України «Про громадські об'єднання» визначають, що не допускається (крім випадків, передбачених законом) втручання органів державної влади, органів влади АР Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань, так само як і втручання громадських об'єднань у діяльність органів державної влади, органів влади АР Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Цей підхід тотожний положенням статті 5 Закону про свободу совісті, які тлумачать суть конституційного положення про відокремлення держави і церкви (релігійних організацій). Таким чином, за аналогією можна зробити висновок, що положення статті 35 Конституції України не обмежують релігійні організації у можливості взаємодіяти з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, здійснювати публічні заходи громадського характеру. При цьому, на нашу думку, релігійні організації як суб'єкти громадянського суспільства можуть користуватися більшістю прав, якими наділені громадські об'єднання.

Можна погодитися з Д.О. Вовком, який зауважив, що “саме розуміння церкви як інституту громадянського суспільства, з одного боку, дає змогу обґрунтувати її незалежність, автономність від політичної влади, а з другого – відкриває шлях до усвідомлення можливості співпраці держави і церкви у сферах, в яких їх діяльність спрямовано на виконання аналогічних завдань (соціальна, освітня та ін.)” [6, с. 182]. І він, і А. Ю. Радченко відзначають трансформацію вітчизняної моделі державно-церковних відносин у бік більшої кооперації. Підтвердженням цієї тези є розвиток протягом останніх 10 років діяльності спеціальних консультативно-дорадчих органів при центральних органах виконавчої влади, обласних державних адміністраціях, органах місцевого самоврядування, утворених за участі представників церков і релігійних організацій. До прикладу, з грудня 2008 року плідно працює Громадська рада при Міністерстві освіти і науки з питань співпраці з Церквами та релігійними організаціями, завдяки діяльності якій в Україні відбулося державне визнання богословської освіти, запроваджено механізм державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих вищими духовними навчальними закладами, а також розвивається процес викладання предметів духовно-морального спрямування у державних і комунальних закладах освіти. Крім цього, з березня 2009 року при Міністерстві оборони України діє Рада у справах душпастирської опіки, основою для створення якої став укладений 10 листопада 2008 року Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України між Міністерством оборони України та уповноваженими представниками Церков і релігійних організацій. Завдяки діяльності цієї Ради було видано Наказ Міністра оборони України від 22.04.2011 року № 220 «Про затвердження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України», а з липня 2014 року – розпочався процес впровадження у війську штатних посад військових священиків (капеланів).

Можна відзначити плідну взаємодію держави і релігійних організацій завдяки роботі Душпастирської ради з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України, яка з липня 2017 року діє при Міністерстві юстиції України, а до цього функціонувала при нині ліквідованій Державній пенітенціарній службі України. У квітні 2015 року при

Міністерстві закордонних справ України створена спеціальна Громадська рада по співпраці з релігійними організаціями, яка об'єднує зусилля релігійних діячів та дипломатів у питаннях міжнародного характеру. Практичні результати співпраці демонструє Робоча група при Міністерстві юстиції України, утворена у 2017 році за участі представників релігійних організацій і фахівців Міністерства задля напрацювання законодавчих змін у сфері свободи віросповідання та діяльності релігійних організацій. Важливо також відзначити взаємодію релігійних організацій і місцевих органів влади, зокрема у форматі спеціальних консультативно-дорадчих органів при обласних і міських державних адміністраціях, про що детальніше висвітлено у публікаціях Ю.С. Решетнікова.

У своїх дослідженнях А.Ю. Радчинко та І.В. Коваль підкреслюють таку важливу функцію релігії як регулятивна – “релігійні ідеї, цінності, установки, стереотипи, культова діяльність і релігійні організації виступають як регулятори поведінки людей”. При цьому у демократичному суспільстві не йдеться про втручання церкви в політику, адже “своє завдання вона бачить у тому, щоб утримувати людину від помилок у політичному житті, згубних для спасіння душі” [7, с. 60]. З цих причин багато дослідників відносять церкву до найважливіших суспільних інститутів, який поряд з іншими складовими елементами громадянського суспільства безпосередньо впливає на перебіг суспільно-політичних процесів. Однак, поряд із згаданими вище позитивними прикладами взаємодії релігійних організацій та органів виконавчої влади, варто відзначити ще одну важливу, на наш погляд, прогалину у чинному законодавстві України, через яку в українському суспільстві не вповні використовується потенціал релігійних організацій як суб'єктів громадянського суспільства та носіїв високих моральних цінностей. Йдеться про склад Наглядової ради ПАТ «Національної суспільної телерадіокомпанії України», який відповідно до статті 8 Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» формується з представників від депутатських фракцій і груп Верховної Ради України та від громадських об'єднань та асоціацій. Відсутність можливості делегування представника релігійних організацій до складу Наглядової ради ПАТ «НСТУ» є суттєвим недоліком даного Закону, адже подібна практика залучення релігійних діячів до наглядових рад суспільних телерадіокомпаній є широко поширеною у розвинутих демократіях країн Європи, оскільки церква там віддавна сприймається невід'ємною частиною суспільства (Німеччина, Швейцарія, Данія, Швеція, Нідерланди) [8].

Наведений аналіз чинних законодавчих актів України дозволяє зробити висновок про те, що на сьогодні бракує належної правової основи для здійснення релігійними організаціями громадської активності, яка виходить за межі обрядів і богослужінь у культових спорудах і стосується їхньої публічної діяльності як суб'єкта громадянського суспільства. Повноцінна участь релігійних організацій у громадському житті країни потребує внесення відповідних доповнень до спеціального Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» з метою законодавчого закріплення їхніх прав і принципів взаємодії з державою, якими вони нині фактично користуються. Релігійні організації повинні законодавчо отримати подібний обсяг прав у сфері участі в громадському житті, який мають громадські організації відповідно до статті 21 Закону України «Про громадські об'єднання», за виключенням права здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо та бути виконавцем державного замовлення. Водночас, останнє обмеження може бути частково знято для особливих сфер взаємовідносин держави і релігійних організацій, до яких можна віднести державне замовлення на забезпечення військовими священниками (капеланами) Збройних Сил України та інших військових формувань.

Список використаних джерел

1. Міма І.В. Моделі державно-церковних відносин: порівняльний аспект / І. В. Міма // Держава і право : [зб. наук. праць / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – 2005. – Вип. 29. – С. 63–70.
2. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. № 987-ХІІ [Електронний ресурс]. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
3. Правозахисники бачать агресивний наступ релігійних конфесій на Раду [Електронний ресурс]. – 18 липня 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/07/18/7149884/>.
4. Закон України «Про громадські об'єднання» 22.03.2012 р. № 4572-VІ [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

5. Капеланство в Україні. Як держава й церква забезпечують право на свободу совісті наших військовослужбовців [Електронний ресурс]. – 12 грудня 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2361953-kapelanstvo-v-ukraini-ak-derzava-j-cerkva-zabezpecuut-pravo-na-svobodu-sovisti-nasih-vijskovosluzbovciv.html>.
6. Вовк. Д.О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія / Д. О. Вовк. – Харків: Право, 2009. – 224 с.
7. Коваль І. В. Функціональний аналіз ролі церкви та релігії в системі інститутів громадянського суспільства / І. В. Коваль. // Прикарпатський юридичний вісник. – 2013. – №1(3). – С. 54–65.
8. Дібрівна Е. Участь церков і релігійних організацій у суспільному мовленні різних країн [Електронний ресурс]. – 16 вересня 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://novomedia.ua/node/1926>.

УДК 342.97; 342.98

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС КОЛЕДЖІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ (ПРАВНИЧОЇ) ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Губанова Т.О., кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, директор Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

***Анотація:** Стаття присвячена дослідженню ролі коледжів у реалізації права на здобуття вищої освіти в Україні в умовах реформування юридичної (правничої) освіти. В результаті проведеного дослідження автор досліджує систему освіти багатьох зарубіжних країн, норми проекту Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії», пропонує внести деякі доповнення, робить висновок про особливе місце коледжів у системі вищої освіти в Україні. Акцентується увага на те, що слід використовувати ряд методів і шляхів для успішного реформування вітчизняної юридичної (правничої) освіти та суттєвого підвищення її якості.*

***Ключові слова:** вища освіта; коледж; освітня реформа; законодавство про освіту; вища юридична (правнича) освіта.*

***Annotation:** The article deals with investigation of the role of colleges in realization the right to obtain higher education in Ukraine in the conditions of legal education reformation. As a result of this research, the author investigates the system of education of many foreign countries, the norms of the draft Law of Ukraine "On Legal Education and General Access to the Legal Profession," proposes to make some additions, concludes about the special place of colleges in the system of higher education in Ukraine. The emphasis is on the fact that a number of methods and ways should be used to successfully reform the Ukrainian legal education and significantly improve its quality.*

***Key words:** higher education; college; educational reform; legislation on education; higher legal education.*

Характер розвитку сучасної світової спільноти позначений активним рухом взаємовпливу різних сфер суспільства, що в рівній мірі стосується і сфери освіти.

Як основа соціального, політичного, економічного, духовного та культурного розвитку суспільства, освіта проголошена державним пріоритетом нашої країни.

Формування і розвиток конкретної соціальної сфери практичної діяльності без імплементації міжнародного досвіду є безперспективним. В умовах реформування судової системи, прийняття нового законодавства для утвердження справедливого судочинства відповідно до вимог Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Лісабонської стратегії та принципів Болонського процесу, Закону України «Про вищу освіту» 2014р., «Про освіту» 2017р., Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021р. та світових освітніх стандартів виникає надзвичайне непросте завдання щодо формування нових концепцій, доктрин, підходів до професійної підготовки фахівців у галузі права. Потребують вирішення нормативно-правові, організаційні, фінансові та кадрові питання реформування системи юридичної освіти [1].

Огляд наукових публікацій свідчить про те, що серед головних проблем в умовах трансформації сучасної правової системи України виділяються наступні: невідповідність вітчизняної юридичної освіти сучасним потребам суспільства і держави; невизначеність змісту стандартів юридичної освіти; необхідність підвищення її якості; зниження рівня правової культури і правової освіченості; складні процеси інтернаціоналізації та інтеграції вищої юридичної освіти в Україні в європейський та світовий освітнянські простори [2].